

Kiabálás a hegybe

Kolozsvártól 36 kilométernyire, a Mezőségen, kopár dombok között található Magyar-szovát község. Lakosságának száma 1980-ban 3260. Nemzetiségi összetételét illetően többségében magyarok lakják, 30–35%-ban pedig románok. A kétnyelvűség általános jelenség a vidéken. A szovátiak jó része (elsősorban a fiatalok) Kolozsvárra ingázik, a „városi kultúra” nagyrészt így szivárog be a faluba.

Szováton hét-tíz éve még élt egy sajátos újévi szokás. Mint tudjuk, ilyenkor az egész világon mindenhol ünnep van. Elbúcsúztatják az óévet s köszöntik az újat. A gonosz (tudatosan vagy sem) elüzni szándékozó zajok egész skálája ismeretes ilyenkor. A termékenységhez hozó boldog új esztendőt szolgálják a jókívánságok s az egykor mágikus erejűeknek hitt mondókák.

A *kiabálás a hegybe* szokása a közösségi erkölcs általános érvényű mércéje, az együttélés egész sor kérdésében képviseli az éppen elfogadott normát. A helyesnek vélt rend nevében ítélik ilyenkor tréfás módon – vagy olykor durván – a falu népe, amikor a falu fiataljainak ügyes-bajos dolgai kerülnek a falu nyilvánossága elé. A szórakoztató, tréfás, sőt némelykor sértő módon előadott történetek általában kiemelt, meghányi-vetni való eseményei a falu életének. Némegyszer komoly összetűzésekre adnak alkalmat. Úgy tűnik, megnyilatkozik a közösség azon akarata, hogy még az évben rendezze az az évre tartozót.

Íme, mit mond a *hegybe kiabálásról* 1982 decemberében, az 1928-ban született szováti Székely Andrásné: „Régen volt a kiabálás a hegybe. Az őrmester tiltotta be, úgy hét-tíz éve. Felállt egy csoport fiú az egyik hegybe – a Ciglára –, a másik a másik hegybe – a Paphegyre –, s egy harmadik csoport a falu közepén volt, az utcán, s aztán kiabáltak: *Jaj, Istenem, te! Mi van veled, te? Há hogyan lenne bajom, te, mikor ez a leány elhagyta azt a fiút, s mással...* Amit tudtak a fiatalok magok közt, mindent kikiabáltak. Mindenki kiállt hallgatóni: hogy lássák mit kiabálnak a hegybe. *Hallottad, hogy mi történt? Hogy Pap János kihúzta a szeretőinek az anyja alól a széket, s meghalt!*” (mármint az anyós).

E szokásnak – mely valószínűleg román eredetű, s a hosszas együttélés következményeként alakult ki – eddig fel nem sorolt vonásait is számba vehetjük, ha más adatközlőket is idézek, akik vagy passzívan, mint hallgatók (nők), vagy aktívan, mint a szokást gyakorlók (férfiak) ugyancsak részt vettek egykor a hegybe kiabáláson Szováton, vagy valamelyik közelebbi faluban. Ahol szó szerint idézek, jelzem. Érthető okokból – hiszen az ez alkalommal mondottak jórészt trágár kifejezésekkel teletűzdeltek – nem tüntettek fel neveket. A románok kiabáltak hamarabb. Aztán a magyarok is. Botházán, Kamaráson, Sármaszán Szent György-napkor kiabáltak a hegybe. A környéken csak Szováton van ez a szokás újévkor.

Fontos volt, hogy ne ismerjék ki kiabál. A román temetőnél, a Ciglánál s a Bircen levő egy-egy 15–30 legényből álló csoport volt. A csoportok mindegyike lehetőleg egyszerre, egy hangon kiabált (azaz minden egyes csoport tagjai egyszerre igyekeztek kiabálni), felváltva egyik csoport a másik után. Két csoport legény előbb megegyezett, melyik mit kiabál. (A nem mindig összeverődő harmadik csoport nem tudott a másik kettő tervéről.) Kiabálhatták egymást is, de sose a saját csoportjukbelit. Románul, magyarul, de inkább románul tették. Vastag, vékony, mindenképp elváltoztatott hangon. Ez a kiabálásmód elősegítette a gátlások alóli felszabadulást. Duhajkodás jelleget kölcsönözött a szokásnak.

A fiatalok szavaiból körvonalazódik a szándék: részben jelképes, részben tényleges elégtételt szolgáltatva a szerelmükben, barátjukban csalódottaknak, a büszkeségükben megsértetteknek, a meglopottaknak, kielégítetleneknek. Az ünnepőbe öltözött legények kikiabáltak, hogy ki kivel járt, kit csalt meg a szeretője, kivel. Azt is, ha lopott valaki valamit, s főleg ha valakit.

Sőt, ami nem volt igaz, néha azt is kikiabáltak. Így mód nyílt a szerelemben pórul járt legények szóbeli elégtételére, felgyülemlett indulataik levezetésére, nem eléggé bizonyított férfiasságuk fitogtatására. Az eddig visszafojtott, szexuális vonatkozású kérdések iránti érdeklődés is helyet kaphatott. Tagadhatatlanul kompenzációs jellege is volt tehát a hegybe kiabálásnak, ami nagyjából a következőképpen zajlott le. Ezúttal csak a szöveget tekintve.

„– Viva, mái?

- *De se ti tie mări?*
- *Mi fáj neked, héj?*
- *Ez a fiú gyorsingbe, gatyába, foly a nyála ez s ez után a leány után...*
- *Igaz, te?*
- *Igaz, hogyne!*
- *Né te, én ebbe az évbe ennyiszor csináltam meg ezt a leányt.*
- *Igaz?*
- *Igaz, hát!*"
- *„Amália, ződ a lyuka!” s „Robi Biri berreg, Vak Pista mellett kesereg.”*

Olyanokat is kiabáltak, hogy azt nem mindenki értette, csak az idevaló. Így például a szalonna leányt jelentett. Ilyen jellegű kiáltások: – *„Te, ez nem vót mit lopjon, szalonnát lopott! – Ellopták a zsírtját, nincs mive pergeljen!”* Ezek az utóbbi „kiáltások” tréfás többértelműségükkel már a szokás magyarrá alakulását is jelzik, nemcsak hatását, a hegybe kiabálók mértéktartását. Kétségtelen, hogy magyar képződmények. A román nyelv használata ez esetben nem zárja ki az átvett szokás magyar népszokásként való létezését, tekintve a hegybe kiabálás azon sajátosságát, hogy megvan benne a titokzatosságra, a résztvevők kiletének a titkolására való törekvés. S a gatlástalan kifejezőmódot is elősegíti az itt általánosan ismert román nyelv használata.

A továbbiakban a szováti *kiabálás a hegybe* és a román *strigarea peste sat* összehasonlításával próbálkozom meg, Gabriel Manolescu tanulmánya alapján.

A szokás a románoknál Olténiában, a Bánságban, Erdélyben, Máramarosban, Munténiában honos. Olaszországban és Franciaországban szintén előfordul. Első említése Romániában, a múlt század első éveiből való. A szokás jellegzetességeit fogom felsorolni, oly módon, hogy a szováti kiabálás a hegybe eltérő vonásaira is felhívom a figyelmet.

1. Falubeliékből csoportok (általában fiatalokból) verődnek össze, s felmennek egy dombra vagy dombokra, valamelyik tavaszi ünnep előestéjén. Ott tüzet raknak késő éjfélig. Szováton mindig fiatalok a kiabálók, a szokás nem tavaszi, nem téli, újévi². A tűz pedig, amely a *strigarea peste sat* szerves velejárója, Szováton nincs meg, mert felfedhetné a kiabálók kivoltát. A kiabálás időtartama itt rövidebb, 1–2 óra, este 9–10 órától éjjeli 11–fél 12-ig tart.

2. Vidám ilyenkor a sokaság, a hangulat, gyakori a zenekíséret, az éneklés, a játék, ideértve a tűzijátékot is. Nagy a zaj, a láрма, amihez különféle eszközöket használnak. Az egész falu figyeli az eseményt. A vidámság, ünnepélyesség, zajongás Szováton is megvan, és az éneklés, a játék inkább utólag következik, de nem mint a *kiabálás a hegybe* velejárói.

3. A szokás központjában maga a *kiabálás* áll, ami történhet egyénileg vagy csoportosan, át-átadva egymásnak a szót. Legtöbbször párbeszéd alakul ki, mely a későn házasodók, a boszorkányok, különféle vétkezők ellen irányul, kigúnyolják őket.

Aszerint, hogy mi a kiabálás tárgya, G. Manolescu három típust különböztet meg: 1. A házasságra, házasodásra vonatkozó hagyományos normáknak szerez érvényt; 2. A tejet elvevő, a tehenet megbabonázó boszorkányokat leplezi le; 3. Általában egy egészséges, a falu közössége által jónak elfogadott erkölcsi norma szócsöve. A szováti népszokás ezzel a 3. típussal egyezik meg leginkább, de a másodikkal is rokonítható.

A *kiabálás a hegybe* tárgya, kipécéztette nem jelenik meg, gyakran csak utalnak kiletére. Az, hogy egyre többen merészeltek közvetlenek, sőt sértegetők lenni, valószínű azzal magyarázható, hogy a szokás az utóbbi időben egyre inkább csakis a fiataloké lett, s bizony nem egyszer visszaéltek, visszaélnek vele.

¹*Folclor literar, 1967. Timișoara, 111–150. old; Gabriel Manolescu: Despre originea, semnificațiile și tipologia unui obicei străvechi: stigarea peste sat.*

²A románoknál csak egy Filiasi környéki, oltóniai faluban tudunk még a szokás újévsztendős tartásáról, de ez kivétel.

³Kapuállítás, cserélés, valamint a Homoród vidéki falvakban honos újévi köszöntés toronyból (illetve hidról). Érdekes módon a Mezőségben szintén megvan az új év toronyból való köszöntésének a szokása: Mezőpaniton. Boldog új élet kívánás helyett verses óévi és újévi köszöntőt mondanak Homorodkemenyfalván, Városfalván, Újfaluban a toronyból, illetve a hidról. A szöveget a falubeli pap írja. Az ugyancsak Homoród vidéki Jánosfalván már tréfás versikéket, óév végi számadást is kikiabálnak a toronyból a falu népéből összeverődött közönségnek. Ez pedig közeli rokonságot enged feltételezni a szováti s a jánosfalvi újévi szokás között.

Adatközlőim egyöntetű véleménye, hogy ma is kiabálnának a hegybe, ha megengednék. Lehet máshol még megteszik talán csak nem tudok, tudunk róla.

Érdeemes felfigyelni arra, hogy a magyarszováti *kiabálás a hegybe* fő vonásaiban a *Strigarea poste sat* megfelelője. De nem idegen a magyar faluközösség számára, tudunk ugyanis rokon jellegű magyar népszokásokról³; és sajátos vonásokkal is gazdagodott: fokozott titokzatosság, magyar nyelvi lelemények.

Következésképpen, jó lesz számolnunk szokásaink közt a *kiabálás a hegybe* érdekes, letűnően lévő szokásával is, mely értékes adalékokat szolgáltathat a népismeretnek.

Zsigmond Gyöző

Magyar népballadák Kárpátalján

A kárpátaljai magyar nemzetiség folklórkincsei fölött viszonylag még mindig félhomály lebeg. Bár az I. világháború előtt az egész magyar nyelvterületre kiterjedő gyűjtőmozgalom ezt a tájegységet is elérte, a Sárospataki Református Főgimnázium tanárai és diákjai által lejegyzett anyagok máig feldolgozatlanok, munkájuk a történelem viharában befejezetlen maradt.

Az újabb kori gyűjtések kezdete nagyjából egybeesik az itt élő, 180–200 ezer lelket számláló magyar kisebbségnek az 1970-es évek elejére tehető kulturális megújulásának kezdetével. Ehhez pedig egy múltat és nemzeti hagyományokat egyaránt vállaló, a közösségi gondolkodás új formáit létrehozó és elindító nemzedéknek kellett felnővekednie.

E nemzedéki készülődés bölcsője az Ungvári Állami Egyetem magyar tanszéke lett, mely 1963-tól, fennállásának negyedszázada alatt mintegy 400 diákjának adott tanári diplomát. A hallgatók két szemeszteren át ismerkednek a folklór elméleti kérdéseivel, kutatástörténetével, s a nyári gyűjtési gyakorlatokon maguk is bekapcsolódnak az értékmentésbe. E nem munka egyik eredményeként készült 1974-ben a Lizanec P.M. és Vaszócsik V.J. által szerkesztett egyetemi segédkönyv, A kárpátontúli magyar lakosság népballadái, mely csekély (500) példányszáma miatt csak kevesekhez juthatott el.

A kötet anyagát sajátos tematikai csoportosítási elvek szerint rendezték: I. Történeti tárgyú ballada (itt egyetlen újabb keletű, bizonytalan eredetű, a munkásmozgalmi folklór tárgykörébe tartozó vers áll); II. Betyártörténetek; III. Tragikus szerelem; IV. Családi tragédiák; V. Szerencsétlenségek; VI. Ponyvaballadák. A szövegyanyagot, mely 31 típust és 61 változatot mutat be, a diákok számára összeállított gyakorlati jellegű feladatok, a témával foglalkozó szakirodalom jegyzéke, az orosz nyelvű összefoglaló, végül pedig az adatközlők felsorolása követi.

Tudnunk kell azonban, hogy a kiadványba csak töredéke került annak az anyagnak, amelyet az 1971 nyarán összeállt önkéntes gyűjtőtábor tagjai a tanszéki tevékenységtől függetlenül a Borzsa völgyében fekvő Salánkon és az ugocsei Tiszahát falvaiban rögzítettek hangszalagra. Ez a lelkes fiatalokból álló csoport a területi írószervezett mellett 1967 és 1971 között működő Forrás Stúdió alapgárdájából verbuválódott. A közös gyűjtésre való készülődés szándéka az első szép népballadák felbukkanásának idejéről, 1969-ből való, ám erről végeleges elhatározás 1971 júniusában a terület fiatal alkotóinak (irodalmárok és képzőművészek) VI. területi értekezletén, a Forrás Stúdió teljes tagságának részvételével és Kovács Vilmos ösztönzésével született.

A gyűjtés megpróbáltatásainak és örömeinek alkalmi folkloristái gyűjtőútjaikra már előlegezett biztatásként vihették magukkal az 1971-es Kárpáti Kalendárium Irodalmi Mellékletét. A kiadvány Benedek András előszavával tíz jellegzetesebb balladatípust nyújt át a kárpátaljai olvasónak. Ez a közlés egyben népballadáink első igényesebb bemutatása, anyagát Dupka György, Fábián László és Zselicki József gyűjtötte.

A nem mindennapi vállalkozás első tapasztalatai megmutatták, hogy területünk hagyományörző rétegeinek emlékezetében, amint azt az előszó szerzője is hangsúlyozza, „a klasszikus balladák közül csak azok maradtak fenn, amelyek valamely módon a parasztság